Кірочок М.С.

А. КРИМСЬКИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

Доля української культури, зокрема театральної, завжди непокоїла академіка Кримського, який не сприймав політики і дій російського царизму, спрямованих на її зневагу, гальмування і, зрештою, жорстоку заборону і переслідування. Саме тому він її підтримував і пропагував. Незважаючи на те, що він жив поза межами України, його пильна увага до розвитку українського театру ніколи не спадала. Двадцятилітній студент Лазаревського інституту видруковує у 1891 році у львівському журналі "Зоря" свою першу рецензію на вистави трупи Г. Деркача (Любимова) в Москві, зазначаючи, що "в цім драматичнім товаристві не всі артисти українці, а немало половина – росіяни (Максимов, Нелідов, Антонов, Востоков, Богатирьов, Бєлкін, Свєтлова, Тамарова і др.)… Всі вони дуже добре і зовсім вільно говорять та вимовляють по-нашому, майже не роблять помилок і в наголосах" [1, с. 324].

Рецензент зауважує, що "український театральний рух" в Росії не відірваний від "художнього життя", що він є оригінальним, самобутнім, що незважаючи на різні антиукраїнські зусилля царизму, українські артисти тримають щільні стосунки з корифеями російської сцени і йдуть "рука в руку" з ними.

Оглядаючи газету "Смоленский вестник", яка видрукувала рецензію на виступи трупи Мирова-Бедюха у Смоленську, А. Кримський пише: "Оцінки сієї російської часописі визначаються величезною, аж неймовірною, прихильністю як до театру Мирова, так і взагалі до українства; прихильнішого суду, ніж написав російський рецензент, не міг би написати ніякий патріот-українець" [2, с. 342.].

У 80-х роках XIX століття українські театральні колективи досить часто гастролювали в Росії, виступали в її центральних містах, зокрема Петербурзі та Москві. Із повідомлень А. Кримського дізнаємося, який колектив, коли виступав у столиці, з яким репертуаром і як сприймали глядачі українські спектаклі. "Знов до Москви загостювала українська трупа (торік не було ніякої), – пише рецензент.– Од 10 грудня є тутечки трупа Деркача, приїхавша з Сибіру. Дасть вона тут шість або й більше спектаклів. Перша вистава “Не ходи, Грицю, на вечорниці” Александрова. Зупинилися наші артисти в театрі “Скоморох” [3, с. 343.].

Почасти в російській пресі появлялися статті з досить скептичним ставленням до українських вистав. А. Кримський у рецензіях на вистави трупи Деркача торкається і такого питання. "Пишу про мову, - зауважує він, - через те, що за трупу Деркача є слава, буцім там говорять не по-нашому, а по казна-якому; я ж от запевнюю, що все це неправда" [4, с. 324].

Оцінюючи виконання ролей артистами трупи Деркача: Світлової, Антонова, Нелідова у виставі "Не ходи, Грицю, на вечорниці", Кримський зауважує, що вони "не один раз у грі проявляють замітний драматизм, який справляє враження. Шкода лиш, що вони часто пересаджують в руках і допускають сильну декламацію, через що тоді являється неприродність" [5, с. 324].

Кримський прекрасно розуміє значення пісні в українських виставах, за допомогою якої створюються типові образи. Його роздуми на цю тему мають не лише повчальний, а й теоретичний характер. Як жест, інтонація, так і пісня повинна допомагати усвідомленню ідейної суті твору. "Голос п. Свєтлової, - зауважує Кримський, - котрий у forte є не дуже симпатичний, в цій-то дії, де вона співає “Ой не ходи, Грицю” pianissimo, ще більше надає приваби вражінню і справляє сенсацію. Уся зала замирає на той час, в оркестрі тихесенько грає соло скрипка, а на сцені п. Свєтлова виспівує ніжним піанісімом безсмертну пісню Марусі Чураївни. Це місце я можу порівняти тільки з послідним актом Гунодового Фауста" [6, с.325.].

Музичність – національна властивість українського народу, а отже і українського театру. Вистави корифеїв українського театру Кримський саме й цінував за співи й танці, які не мали ілюстративного і дивертисментного характеру. "Найбільше, що тягне москвичів, - пише оглядач, - це наші незрівнянні українські пісні, рясно розсипані по п’єсі. Голосовими силами трупа Деркача може похвалитися, іменно ж хором. Соло, за малими виїмками, не сильні, але задля пісні якраз вдатні, так що часто мусять співати на bis, ну а хор – той співає немало усе по двічі" [7, с. 325].

Осмислюючи працю актора як творчість, Кримський надає перевагу образному мисленню виконавця будь-якої ролі, яка б відтворювала саме багатограння життя і психологію та мораль певної особистості. Він засуджує "натуралістичне копіювання життя". У рецензії на виставу "Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського, в якій роль Карася виконував керівник трупи, Деркач, Кримський пише: "Держить себе на сцені пан Деркач занадто розв’язано; напр., без потреби гидко плюється, харкає. Може, там, за Дунаєм робилося що-небудь і ще гірше, але нам такого реалізму в ролі геть не треба!" [8, с. 327].

Кримський, таким чином, не лише констатує сценічні факти, але й дає їм певну мистецьку оцінку, вимагаючи типізації образної системи в художньому творі, а отже і виставі. Такі роздуми Кримського дещо співпадають з поглядами В. Плеханова, який застерігав митців від надмірного захоплення "ефектами". Якщо письменник або артист, писав він, "поддаётся искушению изумлять зрителя парадоксальностью эффектов, тогда приходится осознавать, что он пошёл прямой дорогой к уродливому и смешному" [9, с. 78].

У 1891 році в журналі "Зоря" була надрукована рецензія Кримського "Товариство Садовського в Москві", в якій автор з усіх талановитих виконавців звертає увагу на неабиякий артистичний хист М. Заньковецької, зазначаючи, що: "… наша національна пиха, наші гордощі – це Заньковецька. Вона до того сіяє своїм величезним талантом, що затемнює решту артистів Садовського, хоч між ними є актори далеко не послідні. Гра Заньковецької пориває всю вашу істоту: ви мусите, тільки дивуватися тому, як вона дає вираз і одтінок кожному слову, реченню, як у неї кожен жест має свою психологічну підставу, як у неї не можна знайти й кришечки пересади, як у неї все пливе природно, як надзвичайно вірно відтворює вона

кожну страсть" [10, с. 329].

Кримський добре розумів новаторський характер українського театру корифеїв, оцінював його творчі досягнення і піддавав осудові примітивізм і художню недосконалість окремих вистав та виконання ролей окремими артистами, навіть провідними. "Другою надзвичайною силою трупи, – пише він, – вважають Садовського, хоч не зовсім справедливо. Спеціальністю своєю він обібрав переважно комічні ролі, а вже звісне діло, що на сім полі дуже легко стрибнути з комізму прямісінько до паяцтва. На жаль, п. Садовський частенько якраз і забуває умови здорового комізму, а переходить міру. В сьому вада його гри, сим він її псує. Тим більше стає шкода, що Садовський обладує-таки талантом, та й не абияким" [11, с. 331]. Одначе, коли Садовський виконує ролі майстерно, оригінально, виявляючи при цьому новаторські мистецькі пошуки, то молодий рецензент помічає це і радіє цьому. "Що Садовський може грати і комічні ролі без пересади, - йдеться в іншому місці, - про це свідчить навіть “Кум-мірошник”: бліда роль Василя, дякуючи Садовському, наповняється життям. Садовський та Заньковецька роблять цей мізерний водевіль артистичною штукою" [12, с. 331].

Кримський засуджував російську пресу, зокрема газети "Русские ведомости" и "Новости дня", які не вбачали в акторах українських театральних колективів визначних митців сцени, скептично ставилися навіть до Садовського і Заньковецької. Він, опираючись на думку рядового російського глядача, беззастережно доводить, що: "Московській публіці Заньковецька дуже і дуже подобається. Поклонниці її (це я чув власними ушами) взяли навіть моду на вкраїнські убрання; нема сумніву, що “восторг” од гри Заньковецької може зробити багатьох росіян терпимішими і взагалі до українщини, а тим самим – і до нашого питання…" [13, с. 330].

Звертає увагу Кримський у своїх рецензіях і на мову артистів, без чого неможливо налагоджувати контакт з глядачем, впливати на нього й розвивати в нього необхідні естетичні смаки. З приводу цього варто звернути увагу на оцінку рецензентом виконання ролей актором Загорським. "Він грає комічні ролі і повторяє всі помилки Садовського, тільки в ще сильнішій мірі. Задля більшого комізму то він убереться якимсь халамидником-обідранцем, то приказує до кожного слова: “Тьху, анахвема!”, то гугнить та гикає за кожним реченням, то примішує до бесіди слова російські та французькі і перекручує їх на смішний лад, то в хорових співах реве не в тон і т.д." [14, с. 333].

У кожній виставі, на думку Кримського, не повинно бути другорядних та незначних художніх деталей. І музика, і танець, і декорація, і грим – все це сприяє словесній, психологічній і духовній виразності образу, кращому розумінню ідейної суті вистави.

У більшості театральних рецензій Кримський відстоює реалістичні принципи розвитку сценічного мистецтва, виступає проти фальшивого романтизування художниками дійсності, наголошує, як справедливо зауважує О. Засенко, на "суспільно-виховному значенні художнього слова" [15, с. 24].

Великої ваги у розвиткові сценічного мистецтва й популярності театрального колективу серед глядачів надавав Кримський підбору репертуару, який би був сучасним, реалістичним, проблемним, естетичним й художньо вивершеним. У рецензії на перший і другий томи "Драм і комедій" І. Тобілевича (Карпенка-Карого), опублікованого у 1897 році в Одесі, вчений акцентує на необхідності зв'язку мистецтва з життям народу, засуджує фальсифікацію історії України. В історичних п'єсах, зауважує критик, "Тобілевич… силується зробити патріотичний емфаз якнайреальнішим (в Бондарівні), або зовсім обминає “святі” типи" [16, с. 491]. Прихильно ставлячись до історичних п'єс І. Тобілевича (Карпенка-Карого), Кримський все ж таки вважає, що: "Та таки сучасні кращі. Чи то будуть комедії, чи трагедії – скрізь реально обмальовано українське життя; теми – дуже інтересні та й не якісь-там традиційно-любовні, а громадські" [17, с. 491].

Кримський досліджує і творчу манеру драматурга, порівнює його з митцями світової літератури. "Тобілевич, - відзначається в рецензії, - (хоч у нього акція зачинається дуже швидко) скористав ще з того способу, який часто трапляється у Шекспіра, себто виводити в трагедіях на сцену особи і розмови комічні, щоб читач або глядач одразу зацікавився і непомітно-непомітно дійшов до тієї хвилини, коли зав’яжеться справжня драма… Тільки ж автор не повинен забувати, що драма – то не просто собі якісь розмови на сцені, то – розвиток певної страсті або акції" [18, с. 491-492].

Визначною працею в галузі театрального мистецтва, слід вважати, на нашу думку, працю Кримського "Перський театр, звідки він узявсь і як розвивавсь", в якій висловлені надзвичайно цінні і оригінальні положення та гіпотези щодо розвитку не лише "перського", а й всесвітнього театру. Їх вочевидь дослідник використав і в рецензіях та відгуках на вистави українських театральних колективів у Москві та Петербурзі й інших містах Російської імперії. У рецензії на це дослідження О. Білецький писав: "Украинскому читателю посчастливилось получить об этом театре данные из рук самого лучшего в нашем Союзе знатока персидской культуры и литературы акад. А.Е. Крымского, в монографии, где соединены научность изложения с доступностью" [19, с. 271].

Огляд театральних рецензій академіка А. Кримського засвідчує, що він уболівав за долю української культури і українського слова й всіляко намагався популяризувати й захищати їх від різних недругів.

Використана література

1. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 324.
2. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 342.
3. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 433.

4. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 324.
5. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 324.
6. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 325.
7. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 325.
8. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 327.
9. Плеханов Г. Полн. собр. соч. В 24 т. Т. 14 - М.- Л.: Гослитиздат, 1925. - С. 78.
10. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 329.
11. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 331.
12. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 331.
13. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 330.
14. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 333
15. Засенко О. Кримський – літературний критик // Радянське літературознавство. - 1971. - № 10. - С, 24.
16. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 491.
17. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 491.
18. Кримський А. Твори. В 5 т. Т. 2. - К.: Наукова думка, 1972. - С. 491-492.
19. Червоний шлях. - 1928. - № 1. - С, 271.